

BATILILAŞMA GİRDABINDA AHLAKİ DEĞERLERİN YOZLAŞMASI VE İHANETİN MEŞRULAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA ŞİPSEVDİ ROMANI

Mehmet Emin GÖNEN¹

Öz

Yüzyıllar boyunca dünya siyaset arenasında büyük başarılar elde eden Osmanlı devleti 17. Yüzyılın sonlarında Avrupa'dan geri kaldığının farkına varır. Bu eksikliğini gidermek ve Avrupa'nın elde ettiği bilimsel ve teknolojik yenilikleri yakalamak için Batılılaşma adıyla bir dizi düzenlemeler yapar. Yüzyıla yayılan bu teknoloji ve yenilik transferinin altında Avrupa'nın ahlaki yaşantısı, felsefesi, giyim kuşam gibi yaşam şekilleri de Osmanlı toplumunun içine girmeye başlar. Bu durum bir süre sonra Osmanlı toplumunda batılılaşma sorununu doğurur. Türk ailesinin yaşam şeklini değiştiren bu sorun kısa bir süre sonra edebiyata ve romanlara da yansır. Romancılarımız Tanzimat'ın ilanından yaklaşık elli yıl sonra yazdıkları ilk romanlarda, toplumda Avrupa mukallitliği şeklinde gelişen bu taklitçiliği eleştirmek ve böylece halkı uyarmak için romanlarının ana temasını yanlış batılılaşmak, alafangalaşmak olarak belirlerler. Hüseyin Rahmi Gürpınar da birçok romanında olduğu gibi özellikle Şipsevdi'de bu sorunu mizahi bir üslupla ele alarak işler. Bu çalışmada Osmanlı'da yanlış batılılaşma sorununun toplumun ve ailenin ahlaki değerlerini yozlaştırması üzerinde durulacak ve edebiyata yansması Şipsevdi romanı üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yanlış Batılılaşma, Alafanga, Şipsevdi Romanı, Ahlaki Değer, İhanet

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yozgat, megonen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6262-4589

THE NOVEL ŞIPSEVDİ IN THE CONTEXT OF THE DEGENERATION OF MORAL VALUES AND THE LEGITIMIZATION OF BETRAYAL IN THE EDDY OF WESTERNIZATION

Abstract

The Ottoman Empire, which achieved great success in the world political arena for centuries, realized that it fell behind of Europe at the end of the 17th century. It made a series of regulations under the name of "Westernization" in order to make up this deficiency and to catch up with the scientific and technological innovations that Europe has achieved. Under this transfer of technology and innovation that spread over century European ethical, philosophical lifestyle and clothing began to enter the Ottoman society. After a while, this situation caused the issue of westernization in Ottoman society. This issue, which changed the way of life of the Turkish family, was soon reflected in literature and novels. In the first novels they wrote nearly fifty years after the proclamation of the Tanzimat, our novelists set the main theme of their novels as false westernization and Europeanism in order to criticize this imitation that developed as imitator of Europe in society and thus to warn the public. Hüseyin Rahmi Gürpınar, as in many of his novels, deals with this problem in a humorous style, especially in Şıpsevdi. This study, will focus on corruption of moral values of the society and the family which the issue of false westernization in the Ottoman Empire caused, and its reflection on literature will be examined through the novel Şıpsevdi.

Keywords: False Westernization, Europeanism, The Novel Şıpsevdi, Moral Value, Betrayal

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca üç kıtada at koşturmuş, dünya siyasetine ve tarihine yön vermiş Osmanlı devleti Batı'nın Rönesansla elde ettiği fikri aydınlanmayı ve buna bağlı olarak yapılan reformlar sayesinde gerçekleştirdiği Sanayi Devrimiyle ulaştığı gelişmişliği ancak başarılarla dolu siyasi tarihinde ilk kez toprak kaybedip böylece 1699 ve 1718 yıllarında imzalamak zorunda kaldığı Karlofça ve Pasarofça anlaşmalarıyla fark eder. Bunun üzerine Batı'nın üstünlüğünün neden olduğu sarsıntıyla yenileşme arayışına girer.

Sanayi, teknoloji, başta olmak üzere maddi anlamda birçok alanda Batı devletleri karşısında geri kalmışlığın anlaşılmasından sonra Batı'nın tekniğini, sanayisini almak niyeti ve düşüncesiyle girişilen batılılaşma serüveni 1700'lü yıllardan beri Türk siyasetini, tarihini, kültürünü ve edebiyatını meşgul etmiş ve derinden etkilemiş tarihi bir gerçektir. Bu gerçek ne yazık ki geçen uzun zaman zarfında amacından saparak getireceği ya da getirdiği düşünülen maddi ve teknik gelişimden ziyade kültürel ve ahlaki planda kronik bir soruna ve yozlaşmaya dönüşür.

1. TÜRKİYE’DE BATILILAŞMA VE BATILILAŞMA SORUNU

Devletin 18. Yüzyılda özellikle eğitim, ordu, iktisadi hayat ve teknik alanda gördüğü eksiklikleri ve geriliği gidermek için Avrupa’nın teknik ve bilgi düzeyini örnek alarak bir dizi yenilik hareketine girişmesi o gün için yapılması gereken ve son tahlilde takdir edilen doğru bir davranış tarzıdır. Bu yenilikler o gün için toplumun ve ailenin bünyesinde “esaslı bir değişmeyi hedef olarak almadan, muayyen ihtiyaç ve zaruretlere karşısında bazı teknik ve bilgilerin memlekete nakledilmesi için yapılmış az çok ciddi teşebbüslerden ibaretti (Tanpınar, 1988, s. 64). Bu yenileşme atılımlarında da ilk planda nispeten başarılı olduğu gözlemlenir. Fakat ordunun modernleşmesi teşebbüsleri, modern tıbbiyelerin açılması, mühendis okullarının açılması gibi hayırlı girişimlerin getirdiği bilgi ve fikri açılım bu yüzyılın sonuna doğru bir zihniyet değişimini de beraberinde getirir. Artık 19. Yüzyılda Avrupa’dan alınan bu yenilikler teknik ve maddi planda kalmaz; kültür, düşünce ve anlayış düzleminde toplumun ve ferdin bütün hayatına yansımaya başlar. “Artık bahis mevzuu olan şey ordunun bazı tekniklerini ve sınıflarını garptan gelen bilgi ve nizamla ıslah etmek değildir; belki bütün hayatın, cemiyetin bünyesi ve manevi insanı vücuda getiren kıymetler manzumesinin, hepsinin birden değişmesidir (Tanpınar, 1988, s. 64). Böylece 19. Yüzyıl toplumun ve ferdin dünyasında artık Avrupa kavramının, Avrupalı olmak ve ona benzemek düşüncesinin hâkim olduğu bir yüzyıl olur.

2. TÜRKİYE’DE YANLIŞ BATILILAŞMA SORUNUNUN AHLAKİ DEĞERLERE VE AİLEYE YANSIMASININ OLUMSUZ ETKİLERİ

Lale devrinden itibaren batılılaşma/modernleşme düşüncesini icraatlarına temel gündem konusu yapan Osmanlı devlet siyaseti, en nihayet bunu 1839’da resmi politika haline getirir. Fikri planda ve uygulamada Sadrazam Mustafa Reşit Paşa’nın öncüsü olduğu ve bütünüyle modernleşme düşüncesinin gereği olarak uygulamaya konulan maddi ve manevi sahadaki değişimler devletin ekonomik, siyasi ve idari alandaki yapısına getirdiği faydaya rağmen fert ve toplumun kültürel, ahlaki, manevi ve aile hayatında özden uzaklaşmak gibi ciddi sorunları da beraberinde getirmiş, uzun vadede toplum ve aile yaşamında manevi ve kültürel bir yıkıma sebep olmuştur.

Ortaçağ Avrupası’nın skolâstik düşünceden kurtulmak için arayışlara girdiği ve Rönesansla ulaştığı “Modernlik, tarihi kökleri itibariyle büyük ölçüde kilisenin merkezinde olduğu din sorununa tepki olarak başlayan sürecin adıdır. Bu ideoloji, başlangıçta sadece Hıristiyan Batı

dünyasını ilgilendirmekle birlikte ileriki dönemlerde gittikçe genişlemiş ve teknolojik imkânların sağladığı avantajla bütün dünyayı etkisi altına almıştır (Köse, 2015, s. 27). Bundan sonraki dönemlerde modernite artık din ve yerli kültür karşıtlığı ile kendini konumlandırmış, daha ileri giderek bu değerlerin yerine geçip küresel bir sorun haline gelmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde batılılaşmayı/modernleşmeyi kendilerine temel hedef olarak alan bazı entelektüeller de batılılaşma düşüncesini ortaçağ Hıristiyan dünyasındaki gibi kilise/bilim çatışması üzerinden okuyarak büyük yanılgıya düşmüşlerdir. Bizdeki batıcılar, kilisenin bilime akla özgür düşünmeye karşı aldığı şiddetli baskılayıcı tavır nedeniyle kiliseye karşı gösterilen başkaldırı tecrübesini olduğu gibi Osmanlıya ve İslam dinine karşı uygulamaya çalışmışlardır. Bunlar, indirgemeci bir yaklaşımla İslam dininin de tahrif edilmiş Hıristiyanlık gibi akla, bilime ve gelişmeye karşı olduğu son derece haksız varsayımından hareketle başta İslam dini olmak üzere geçmişten gelen dinsel ve kültürel birçok değer kaldırılıp, yok sayılıp ya da bunların insanla ve hayatla ilgilerinin kesilip yerlerine “adab-ı muaşeret kuralları da dâhil bütünüyle Batı'nın taklit edilmesi, Asyalı kafaların batılılaştırılması (Köse, 2015, s. 36) şeklinde batılı yaşayış ve düşüncenin hâkim olması için çabalamışlardır. Bunlar “Fransız İhtilali'nin temsilcilerinden ve “aydınlanma çağı” düşünürlerinden olan Voltaire, Rousseau, Montesquieu gibi isimlerin eserlerinden beslenirler, hayat ve hadiseler karşısında akılcı bir tavır alarak pozitif düşünceye ve pozitif ilme inanırlar. Bu vadide yürüyerek Osmanlı'da bir zihniyet değişimine yol açmayı hedeflerler (Gürsoy, 2015, s. 51).

Başta Fransızca öğrenmekle Batı felsefe ve edebiyatını içselleştirerek kendi “milli ve dini kültürlerinden uzaklaşmaya başlayan; yaşayış biçiminden düşünüş ve inanış biçimine kadar geniş bir çerçevede âdeta birer Türk'ten çok birer batılı karakteri çizen (Çıkla, 2004, s. 34) bu tip aydınlar, batılılaşma konusundaki hedef ve düşüncelerini yazılarında, romanlarında, şiirlerinde, çevirdikleri yabancı kitapların önsözlerinde ve bütün konuşmalarında dile getirirler. Teknik ve bilimde yenileşme düşüncesinden ziyade “milliyeti ve dini yok sayıp beynelmilecilik gibi belirsiz ve soyut bir Hümanizm fikrini savunarak materyalist ve pozitivist olan batıcılar (Çetin, 2007, s. 451-452) Müslüman Türkün ahlaki değerlerini ve yaşayış şeklini değersizleştirmeye/reddetmeye çalışarak toplumun zihnini bu yönde inşa etmek ve böylece bir zihniyet değişimi gerçekleştirmek gayreti içine girmişlerdir.

Bu gayret ve çalışmalar bireyler üzerinde ve dolayısıyla Türk ailesi üzerinde olumsuz tesirini göstermekte gecikmez. Bu şekilde birçok köklü ve eski değeri yok saymanın ve inkâr etmenin belirsizliği ve savruluşu ile “gelen değişmeler, bireylerde psikolojik sorunlar doğurmanın ötesinde toplumun yapısını da sars(maya başlar). Bireyleri ortak inanç ve değerleriyle

beslenmeyen ve bir değişim anaforuna kapılmış görünen aile, hukuk, ekonomi ve diğer toplumsal kurumlar, bireylerin hayatına nizam verecek ve huzur getirecek yerde gittikçe artan sorunların kaynağı olur (Özakpınar, 2015, s. 12).

Bu şekilde yanlış batılılaşma akım ve fikirlerine kapılan ailelerde artık hayat eskisi gibi değildir. Genç kızlar ve erkekler asrileşmek merakı ile gözlerini Avrupa'nın adeta bir üssü olan Beyoğlu'na dikerler. Aile içinde eski mahalleden çıkıp apartmana yerleşmek tartışmaları yapılır. Gençler fikir ve ilim üzerine çalışmaktan ziyade dış görünüşe önem verip Avrupa modasına uygun giyinmek, eğlenmek ona göre kendine toplumda yer edinmek derdine düşerler. Bir alışveriş çılgınlığı başlar. Avrupa tarzı ev mefruşatı yaptırmak aileler arasında bulaşıcı bir hastalık gibi yayılır. Türk örf ve ahlakına uymayacak şekilde Avrupalı tarz kadın erkek eğlence ve gezmeleri alıp başını gider. Özellikle erkeklerde içkiye düşkünlük had safhaya çıkar. Beyoğlu'nun müdavimi olmak, bir metresle yaşamak evli erkekler arasında üstünlük vesilesi olarak görülmeye başlar. "Takip edilen moda mecmualarından ve kataloglardan seçilen kıyafet, aksesuar, çanta ve tuvalet malzemeleri Paris'e ısmarlanarak getirtilir. Şıklık ve gösteriş yarışı ile lüks tüketim başını alıp gider. Avrupa mallarına düşkünlük yaygınlaşır. Danslı toplantılar, balolar, çalgılı kahveler, gazinolar yaygın eğlence mekânları hâlini alır (Gürsoy, 2015, s. 54). Bütün bu yozlaşmış davranış ve yaşam tarzıyla yapılan aşırı israf bütçelerde ciddi açıklara sebep olur ve sonuçta aileleri borç batağına sürükleyerek dağıtır.

Artık Osmanlı toplumunda ve ailelerinde kendi kültürünü, yaşam şeklini davranış tarzını beğenmeyen; bunun yerine Batı yaşam ve anlayışına dair ne varsa sorgulamadan taklit eden tiplerin sayısı günden güne hızla artmakta bir Fransız ya da İngiliz gibi davranma, konuşma, tavır takınma özentisi dalga dalga yayılmaktadır. Hâlbuki Mümtaz Turhan, Batı medeniyetini yüzeysel taklit yoluyla almanın ancak kültür çözümlmesine ve toplum ahlâkında bunalıma yol açtığı kanaatinde. Batı medeniyetini bütünüyle almayı ise hem sosyolojik bakımdan gerçekleşmesi imkânsız bir fikir olarak hem de kabul edilemeyecek bir düşünce olarak görür (Özakpınar, 2015, s. 148).

Batı'yı ilim ve teknik anlamından ziyade yaşayış, adet davranış görgü kuralları yönünden taklit etmekle modern ve medeni olunacağı zehabına kapılan insanların sayısının arttığı Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi Osmanlı devlet yöneticilerinde ve toplumunda insanların zihni de dâhil olmak üzere yaşayış tarzı, ev dekorasyonu, giyim kuşam, yeme içme alışkanlığı, musiki, gezme, eğlence, eğitim, edebiyat gibi hayatın tüm dehlizlerine yayılan ve

eski-yeni ya da alaturka-alafranga diye adlandırılan bir ikilik ortaya çıkar. Bu ikilik ne eskiye dönüşe ne de tamamıyla bilimsel ve sanatsal anlamda batılı düşünce sistemine girmeye izin verir. Ortada bir yerde kendine yer bulmaya çalışır.

Eski idare sistemi az çok değişikliklerle taşrada sürüp gidiyordu. Adliye ıslahatının icap ettirdiği yeni tesisler ve kanunlar, eskilerinin yanı başında olduğu gibi duruyordu. Bunun gibi 1826'dan beri baştan kurulmağa çalışılan yeni maarif teşkilatının yanı başında eski medrese olduğu gibi yaşıyordu. Hülâsa, en ehemmiyetli müesseselerde Tanzimat, ne eskinin tabii, bir istihale ile yeni icaplara göre gelişmesini sağlayabilmiş, ne de onu ordu meselesinde olduğu gibi tamamıyla ortadan kaldıracabilmişti. Bu surette milli hayat, hangi tehlikeli mıntikalara kadar gideceği bilinmeyen bir zihniyet mücadelesine terk edilmiş gibiydi (Tanpınar, 1988, s. 137).

Temelde devleti o günün şartlarında teknik, bilimsel ve idari anlamda ileri bir seviyeye taşımak iyi niyeti ile girişilen yenileşme hareketleri bir süre sonra “amacından saptırılarak aşırılığa, sadece taklitçiliğe dayanan bilinçsiz çağdaşlık ve batılılaşma özentisi (Haspolat, 2006, s. 12) şekline dönüşür. Sonuçta toplumu, aileyi ve bireyi kimlikleştiren değerlerin yıkılmasını, dolayısıyla ailenin ve bireylerin savrulmasını da beraberinde getirir. “Bir toplumda değişme başladığında bu değişim öngörülen alanlar kadar, öngörülmeyen alanlara da sıçrar. Osmanlı toplumu belki çok köklü bir değişim geçirmiyordu ama modernleşme toplumun her kesitine ve her kurumuna sıçradı. Osmanlı aile yapısı ve Osmanlı kadını da bu gelişmelerin dışında kalmadı (Ortaylı, 2015, s. 25). Bu değişimler kadının kendini ifade etmesi, okumaya ve yabancı dil öğrenmeye teşvik edilmesi, müzik aletleri çalmayı öğrenmesi, vb. şeklinde faydalı sonuçlar doğurmakla birlikte özgürleşmek, modernleşmek adı altında aileden, yuvadan uzaklaştırılarak yalnızlaştırılan Müslüman Türk kadını kendisini büyük tehlikelerin, ihanetlerin ve asla olmak istenilmeyen ortamların kısırcasında bulur. Kadının düştüğü bu nahoş durum mensup olduğu aileye o günün şartlarında adeta bir facia olarak yansır ve neticede ailenin huzurunun kaçmasına, buhran yaşamasına ve en nihayet dağılmasına neden olur.

Batılı yaşamı taklidin getirdiği sorumsuz ve aşırı serbestlik sonucu özellikle Meşrutiyet döneminde Avrupa tarzı metres tutanların sayısında çoğalma görülür. Ayrıca İstanbul'da fuhuş vakalarında ciddi artışlar meydana gelir. Bu durum evli eşler arasında kaçınılmaz olarak ihaneti ve güvensizliği ortaya çıkarır. Fuhuş her dönemde az da olsa görülmekle birlikte özellikle bu dönemde yaygınlaşmaya başlar.

Osmanlı bu dönemde ilk defa yabancı ülkelerden borç para almış, ülkede geçici de olsa bir refah ortamı doğmuştu. Bu ortamın etkisiyle padişah Abdülmecit, saray halkının eğlencelerine müsamaha göstermiş, sarayı örnek alan paşalar ve beyler de konaklarında hemen her gün eğlenceler tertip etmeye başlamışlardı. 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı nedeniyle çok sayıda Fransız ve İngiliz askeri de aileleriyle birlikte İstanbul'a gelmişlerdi. Saray ve devlet erkânının, Fransız ve İngilizler'in eğlence anlayışlarından halk da etkileniyordu. Ayrıca kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'a pek çok savaş esiri nakledildi ve bunlar yerleştirildikleri yerlerde umumhaneler açmaya başladılar (Yetkin, 2011, s. 25-26). Açılan bu umumhanelerle ahlaksızlığın bir anlamda görünür kılınması ve resmi yolla meşrulaştırılması, toplumun ahlaki yapısının ve vicdanının yaralanmasına neden olur.

3. YANLIŞ BATILILAŞMANIN EDEBİYATA YANSIMASI

Yukarıda da yer yer vurgulamaya çalıştığımız üzere Osmanlı devletinin Avrupa ile kurduğu ilişki, almak istediği yenilik ve modernlikle kendi kültürel değer ve dinamikleri arasında bir sentez kurma şeklinde olmamıştır. Ya da bunu başaramamıştır. Bu sebeple “Osmanlı'nın Tanzimat Fermanı ile girişilen yenileşme sürecinde batıyla kurduğu temas, kültürel ve dengeli bir temastan ziyade, taklit mekanizmasına dayalı kültürel bir istila olmuştur (Çıkla, 2004, 24).

Taklide dayalı benzeyişin getirdiği bu istila toplum hayatının bütün katman ve alanlarına yayıldığı gibi edebiyatta da yansımaları bulur. “Genel olarak devletin yönetimde, hukukta, eğitimde başlattığı yenileşme ve Batı'ya yönelme hareketinin, bir müddet sonra tercüme, tecessüs ve taklitle edebiyata da sirayet etmiş olması (Okay, 2005, s. 50) sonucu Avrupa edebiyatından alınan ve Türk edebiyatı için turfanda bir tür olan roman, Avrupa'yı taklitle ortaya çıkan yanlış batılılaşma krizinin oldukça fazla işlendiği ve eleştirildiği bir tür olarak öne çıkar. Batı'nın yaşam tarzını uygulayan “cemiyetin değişmekte olan yaşayışından ve anlayışından kaynaklanan konular romana ve şiire akse(der). Bu devir romanlarında, tiyatrolarında, yıkılan aileler, Batı tarzı yaşamaya özentiler konu edinilir (Cebeci, 2017, s. 72). Böylece batılılaşmanın yanlış algılanışı ve bunun getirdiği olumsuz sonuçlar dönemin romanlarına ahlaki çöküntü ve ihanet olarak yansır. Dönemin bu ilk romanları teknik açıdan zayıf olmakla birlikte başta yanlış batılılaşma olmak üzere “yeni insan görüşü, hürriyet, kadın hakları, sosyal adalet, zevk, moda ve güzel sanatlar, mürebbiye, yabancı dil, eğitim ve öğretim, Avrupa'da öğrenim, bizdeki yabancı okullar konusu (Kavcar, 2016, s. 10) gibi devrin öne çıkan problem ve sancılarını dile getirmekte ileri bir seviyededirler.

Batılılaşmayı fikirde ilimde sanatta çalışma ve iç disiplini gibi ruhu ve akli terbiye eden olgularda değil, sadece kabukta gösterişli yaşamda, giyim kuşam, yeme içme gibi yüzeysel davranış ve tarzlarda zanneden bir zümre zaman içinde toplumda yaygınlık gösterir. Ne yaptığını bilmeyen, milli ve manevi değerlerin muhalifi, şüphecilik ve inkârcılığın anaforunda yuvarlanan bu nihilist tipler çok geçmeden romanlara ‘alafranga züppe tipi’ olarak yansır. Başta Ahmet Mithat Efendi ve Rezaizade Mahmud Ekrem olmak üzere dönemin bazı roman yazarları toplumda gördükleri bu Avrupa mukallidi tipleri romanlarına karakter olarak alırlar. Bunları bazen komik hale düşürerek bazen de ne yaptığını bilmeyen zavallı budalalar haline sokarak okuyucuya teşhir ederler. Böylece bu tipleri ve sahip oldukları zihniyeti eleştirirler.

Türk edebiyatına Batı’dan çevirilerle gelen ve sonradan siyasi olarak 1839 Tanzimat Fermanı nedeniyle isimlendirilen Batı edebiyatı etkisindeki Türk Edebiyatı romanı, “Tanzimat batılılaşmasının ortaya çıkardığı alafranga züppe tipini temel konu olarak seçmiştir. Bu romanlarda ‘birey’ yoktur, ‘tip’ vardır. Bu hususta yukarıda da değinildiği üzere “ilk akla gelen roman, Ahmet Mithat’ın Felâton Bey ile Râkıp Efendi’sidir (Naci, 2017, s. XVIII).

Türk toplumunda ilk kez görülen Avrupalı gibi davranma ve yaşama tarzının doğurduğu alafranga tipi, ilginç bir şekilde eş zamanlı olarak ilk yazılan yerli romanlara konu olmuştur. “Batı romanının taklidi olarak başlayan Türk romanı bir süre sonra toplumsal hayattaki hızlı batılılaşmanın çarpıklıklarını da ortaya koymak zorunda kaldı (Arslan, 2007, s. 614). İlerleyen yıllarda “değişen sosyal ve kültürel sürecin ardından yazarların alafranga ya da züppe problemini daha derin ve daha bireysel yaşama algıları da değişmiştir. Başlangıçta yeni bir kimlik arayışı olan bu süreç, Cumhuriyet ile birlikte yeni bir çatışmalı entelektüel kimliği inşa etmiştir (Uslu Kaya, 2017, s. 12).

Tanzimat’ın Ahmet Mithat Efendi, Rezaizade Mahmut Ekrem gibi ilk kuşak yazarlarının romanlarında görülen safderun cahil alafranga tipler, zaman içinde Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında olduğu gibi çoğunlukla ahlaksız züppelere dönüşmüştür. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise bunlar, Yakup Kadri’nin ve Peyami Safa’nın romanlarında görüldüğü üzere çıkarıcı vatan hainlerine dönüşürler.

4. HÜSEYİN RAHMI GÜRPINAR'IN ROMANCILIĞI, FELSEFESİ VE TOPLUMSAL DÜŞÜNCE

Yazarlığa Ahmet Mithat Efendi'nin teşvikleriyle onun yanında başlayan Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarını ömrü boyunca üstadı gibi halkı eğitmek ve bu yolla sanatı yararlı hale getirmek için yazar.

Halkın içinden biri olmayı ve onları anlatmayı yüksek sanat yapmaya tercih eden yazar bunu bilinçli şekilde yaptığını yazılarında ve verdiği röportajlarda ifade eder. Bu yüzden Servet-i Fünûn dergisi topluluğuna dâhil olmayı reddetmiş, bununla yetinmeyerek sanat ve edebiyat hakkında onlarla şiddetli tartışmalara bile girmiştir. Servet-i Fünûn topluluğunda eleştirilen olarak öne çıkan Şehabettin Süleyman'ın yaptığı eleştirilere özellikle 'Cadı Çarpıyor ve 'Şekâvet-i Edebiyye' adlı yapıtlarında cevap verir. Servet-i Fünûn yazarları "modaya uyar, isim yapar, alâka toplar ve son roman tekniğine göre roman ve hikâyeler yazarken, Hüseyin Rahmi de bunlardan ayrı olarak halk lisanı ile mahalli roman yazma yolunu tercih etmiştir (Tanrıninkulu, 1998, s. 19). Bu şekilde halkın tarafında olmayı onların hayatını yansıtmayı kendisine bir hedef olarak belirler.

Servet-i Fünûn dergisinin yöneticisi Tevfik Fikret'in, topluluğa katılması için kendisine yaptığı daveti reddettikten sonra topluluğa katılmayışının nedenlerini verdiği röportajda şu şekilde dile getirir: "O cereyana iltihak etmek bir mesele, bir kanun içine girmek demektir.. (...) Eğer o zümreye geçseydim, onların havasına uymak lâzım gelecekti. Halbuki hür ve serbest kalmak istiyordum, aynı zamanda onları beğenmiş değildim ki.. Böyle bir şey olsaydı, hem mevzularını, hem üslûplarını taklit edeceğim şüphesizdi. Üslûpçuluğu sevmem (Tanrıninkulu, 1998, s. 21).

Roman ve hikâyelerinin konularını gözlemlediği dinlediği hayat kesitlerinden seçerdi. Çarşıda pazarda, yolda, tramvayda, vapurda kısacası yaşamın bütün mekânlarında hikâyeye ve romanlarına konu bulmak için bir gözlemci gibi dolaşır uygun bulduklarını defterine not eder sonradan bunları roman ve hikâyelerine orijinal bir malzeme olarak kullanırdı. Bundan dolayı roman ve hikâyeleri âdeta halkın doğal hayatından fişkırmış izlenimini vermektedir. "Hüseyin Rahmi'nin vakası hep İstanbul'da geçen romanları gerçek değerlerini daha çok, yazıldıkları devrin belli sosyal kesitlerinin yapısını bütün canlılığı, bütün incelikleri ve tam bir objektif doğruluğu ile verebilmiş olmalarına borçludurlar (Akyüz, 2014, s. 143).

Fakat halkçı bir yazar olarak halkın yaşamına ayna tutarken olumlu ve hoş şeylerden ziyade olumsuzlukları, çirkinlikleri, bozuklukları anlatmayı ve tasvir etmeyi yeğler. İlk romanı “Şık’tan başlayarak romanlarında toplumda sivrilen tipleri bilhassa ele alıp onların kötü yönlerini, özentilerini ve sonuçlarını, yanlış düşüncülerini aktararak (Sevinçli, 1990, s. 59) bu olumsuzluk ve kötülükleri natüralist bir bakış açısıyla gözler önüne sermek istemiştir. Onun romanlarında toplumun her kesiminden, tabakasından çeşitli tipler yer alır. Romanlarındaki şahıs tiplerini adeta bir insan cümbüşüdür. Avrupa meftunu alafranga züppeler, üfürükçüler, dedikoducu kadınlar, zampara ihtiyarlar, büyücüler., sarhoşlar bu tiplerin başta gelenleri olarak sayılabilir. “Romanlarında pek az akıllı başında adam, pek az örnek olacak salim işler var. Kısaca, onun başlıca theme’i “insan deliliği”dir (Berkes, 1945, s. 4).

Hüseyin Rahmi romanlarını yazarken belli bir gaye güder. O, romanlarında okuyucusuna belli mesajlar vermek niyet ve uğraşı içindedir. Okuyucusuna kendi adlandırdığı yüksek bir felsefe aşlamayı, toplumu bu şekilde bilinçlendirmeyi düşünmektedir. Berna Moran’a göre Gürpınar, yolundan gittiği ustası Ahmet Mithat’tan farklı olarak toplumun değer yargılarından, zihniyetinden çok farklı şeyler duyup düşünmektedir. O asla Ahmet Mithat’ın ve halkın inandığı ahlaki ve dini düşünce yapısını benimsemiyordu. Bundan dolayı o “halkın geleneksel inançlara, yerleşmiş düşüncelere, göreneklere ve dine dayalı zihniyeti yerine, Batı’nın akla, bilime dayalı pozitivist zihniyetini yerleştirmeye çalışmıştır. Onun için romanlarında hep, ‘eski kafa’, ‘yeni kafa’ dediği iki zihniyetin çatıştığı görülür (Moran, 2011, s. 114).

Gürpınar “edebiyat akımı olarak realist ve natüralist akımın ve bunların temelde dayandığı materyalist felsefenin tesirindedir. Emile Zola’nın ‘deneysel roman’ anlayışını ve natüralizmi benimsemiştir (Enginün, 2018, s. 311). Bu düşünceye sahip olan yazar, halka aşlamak istediği ve onu millet yapan geçmişinden getirdiği din ve ahlak gibi köklü değerlerinden koparıp pozitivist ve sosyalist bir zihniyete doğru götürmek istediği bu felsefeyi uçayak üzerine bina etmiştir. Moran, bunları “toplumsal adalet, kadın- erkek ilişkisi ve din (2011, s. 114) olarak sınıflandırır. Onun halkçılığı Ahmet Mithat’inkinden çok farklı olduğu gibi aynı zamanda halka gidip onu anlatmak isteyen Milli edebiyatçıların halkçılığından da farklıdır. Onun halkçılığı Meşrutiyet döneminde esen özgürlük ortamında kendine yer bulan ve meşrutiyetten “az önce Selanik’te Yahudi ve Bulgarların girişimleriyle” ortaya çıkan sınıfsal solcu-sosyalist görüşün bir yansımasıdır (Moran, 2011, s. 115).

Gürpınar romanlarında kadın erkek arasındaki aşk ve cinsellik ilişkisini ve buna bağlı olarak evlilik ilişkisini de farklı olarak algılar. Onun “eserlerine yansıyan kadın-erkek ilişkileri olgusu toplumsal problemleri içine alacak şekilde çok boyutlu işlenmiştir (Dimdik, 2014, s.

22). Onun görüşleri diğer yazarlardan ve toplumun geleneksel algı ve alışkanlıklarından çok farklıdır. Onun aşk ve sevgi kavramına bakışı namus anlayışı, evlilik kurumunu kabullenmeyişi romanlarındaki kadın erkek ilişkileri hakkındaki temel görüşlerini belirler. “Yapıtlarında kadın erkek ilişkisi, hiçbir zaman, birbirini seven iki gencin sonunda evlenip mutluluğa erişmesiyle sonuçlanmaz. Onun anlayışına göre aşk çılgınlık sayılabilecek korkunç bir cinsel tutkudur ve kısa zamanda doyuma ulaşarak söner. Onun için, idealize edilmiş bir aşk şöyle dursun, Gürpınar'ın romanlarında karşılıklı derin bir sevgiye dayanan ve uzun süre devam eden bir ilişki ya da evlilik de yer almaz (Moran, 2011, s. 123).

Yazar, her ne kadar romanlarında kadın erkek ilişkilerinde törelerin kadının aleyhine geliştirdiği olumsuzlukları dile getirip böylece ezilen kadını koruyup kolluyor gözükiyorsa da, evlilik müessesini yok saymakla ve sevginin olmadığını iddia edip her şeyin tabiatın yasası olarak yarı hayvani bir şekilde cinsel birleşmeyle son bulacağını ifade etmekle son tahlilde kadını daha ezilmiş bir vaziyete getirmektedir. Çünkü evlilik bağıyla ve sevgi ilişkisiyle bir erkeğe, bir yuvaya bağlanamayan kadın, yazarın savunduğu çarpık ilişkilere maruz kalmakla, insan yaratılışına ters olan bu ilişkilerin neden olduğu kötülüklerin girdabından kendini kurtaramayacaktır.

Gürpınar'ın felsefesine temel yaptığı diğer bir saç ayağı din konusudur. Yazarın fikirlerini halka aşılarken önüne çıkan en büyük engel Türk halkının geçmişten beri sıkı sıkıya bağlı olduğu İslam inancıdır. Bu inancın tevekkül, kader anlayışı, nasip ve rızık gibi konularının kişiler bazında değerlendirilmesinde ve uygulamaya geçirilmesinde bazen hatalar ve yanlışlar olsa da bunlar İslam akaidine göre direk olarak yaratıcının kudret ve gücü içinde görülmesi gereken, onun verip vermemesiyle ilgili olan olgulardır. Yazar, halkın bu inançları miskince kabul etmiş olduklarını düşünerek çürütmeye çalışır. Bunlara inandıkça kimsenin ilerleyemeyeceğini ve miskinlikten kurtulamayacağını ima etmeye çaba gösterir. Ayrıca din ve Allah hakkındaki görüşlerini özellikle Cumhuriyet döneminden sonra yazdığı Deli Filozoftaki Hikmetullah'ın ağzıyla oldukça cüretkâr ve pervasızca, bu milletin binlerce yıldan beri inandığı yüce yaratıcıyla alay eder bir üslupla aktarır.

Gürpınar'ın halkın başta dini inanç olmak üzere inandığı bütün ahlaki ve manevi değerlerini değiştirip yerine kendince yüksek felsefi düşünce ve inançları koymak istediği bu görüşlerinin temelinde “Darwinizmin topluma uygulanması ve Marksist yönde yorumlanması olduğu söylenebilir. Marksizm, Nietzsche ve Schopenhauer'in bir arada yoğrulduğu bu ‘yüksek

felsefe' zamanla daha karamsar bir nitelik kazanmış ve Gürpınar sonunda dünyaya küserek kendi köşesine çekilmiştir (Moran, 2011, s. 130-131).

Gürpınar, “yüksek felsefe” adıyla savunduğu bu üç görüşünü parça parça bazı romanlarında dile getirmekle birlikte, bütünü Şıapsevdi romanında ortaya koymuştur.

5. ŞİPSEVDİ ROMANINDA YANLIŞ BATILILAŞMANIN GÖRÜNTÜSÜ OLARAK AHLAKİ YOZLAŞMA VE İHANET

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1911'de yayımladığı ve “züğürt” bir alafranga tipten yola çıkarak alafrangalığın toplumda yol açtığı yozlaşmayı gözler önüne ser(diği) (Naci, 2017, s. XVIII) Şıapsevdi romanı, gerek şahıs düzeyinde gerekse aile düzeyinde ahlaksızlığın, ihanetin, çirkefliğin ve yozlaşmışlığın tam anlamıyla dibe vurduğu ve çok net şekilde tasvir edildiği romanların başında gelmektedir. Yazar, bütün bu ahlaksızlıkları mizah unsuru içinde eriterek verdiği için “Şıapsevdi, garplılaşma tarihimizin Don Kişot'udur. Bizzat Hüseyin Rahmi'nin dediği gibi, ‘şövalyelikte Cervantes'in Don Kişot'u ne ise şark alafrangalığı âleminde de Meftun Bey işte o dur. Züppenin komik maceralarını edebiyatımızda asıl edebileştiren eser Şıapsevdi'dir (Berkes, 1945, s. 7). Yazar, romanında vermek istediği mesajları ve göstermek istediği olumsuzlukları, mizah unsurunu kullanıp Meftun'u komik hallere düşürmekle ortaya koyar. Onun ninesine, annesine kardeşlerine, hizmetçilerine ve bütün konak halkına Avrupalı davranış ve yaşayış tarzını öğretmek için verdiği uğraşlar ve Edibe ile hocası Azize Hanımın, Meftun'un köşkünde alafranga ortamıyla ilk karşılaşmalarındaki şaşkınlıkları yazarın çok ustalıkla kurguladığı komik sahneler vasıtasıyla aktarılır.

Romanın olayları Meftun'un tanıtılmasıyla başlar. Pehlevizade Meftun Bey okumak için gittiği Paris'te yıllarca kalır, okumaz. Fransa dönüşü, Erenköy'ündeki babasından kalan köşkte alafranga bir hayat yaşamak hevesine kapılır. Köşk komşusu olan Kaşıkçılar Kethüdası Kasım Efendi çok zengin, fakat aynı zamanda çok cimri, üstelik çok tutucu bir adamdır. Meftun, yaşamak istediği hayata kavuşabilmek için çok paraya ihtiyaç duyar. Bunun için Kasım Efendi'nin görgüsüz ve tutucu kızı Edibe ile evlenmeyi planlar. Kasım Efendi'nin bu evliliğe razı olmayacağını bildiği için Şark Demiryolları piyangosundan beş yüz lira ikramiye kazandığı söylentisini çıkarır. Bunu duyan cimri ve paragöz Kasım Efendi, kızı Edibe'yi Meftun'a vermeye razı olur. Meftun'un kız kardeşi Lebibe'yi de oğlu Mahir'e alır. Düğünden sonra her iki çiftin bakımını Meftun'a yükleyerek kenara çekilir. Başında birkaç ailenin maddi yüküyle kalan Meftun iyice borca batar. Bu borçlardan kurtuluş çaresinin ancak kayınpederi Kasım Efendi'nin kasasındaki mührü, paraları ve senetleri çalmak olduğunu düşünür. Eniştesi

Mahir'i kandırarak babasının dolabından senetleri, parayı ve mührü çaldırır. Kasım Efendi küçük bir araştırmayla işi öğrenir. Meftun'a bir oyun oynar. Birkaç arkadaşıyla beraber olduğu bir ortama Meftun'u çağırır. Onların yanında Meftun'a hakaret ederek onu sinirlendirip kızını boşattırır. Oğlu Mahir'i de evlatlıktan reddeder. Mahir, sevdiği yabancı kadını başka bir erkeğin yatağında -romanın sonunda bu kişinin Meftun olduğu ortaya çıkacaktır- yakalayınca intihar eder. Meftun da Paris'e kaçar. Edibe ve hocası Azize daha önce Meftun'dan almış oldukları erkek tavlama derslerini uygulamaya koyarak odalarına erkek almaya başlarlar. Kızının bu kötü halini öğrenen Kasım Efendi felçlik geçirir. Meftun, Kasım Efendi'den kalacak serveti alabilmek için Fransa'dan mektup yazarak Edibe'yle tekrar evlenmenin yolunu bulmaya çalışır.

Kısaca özetini vermeye çalıştığımız romanda Hüseyin Rahmi, “alafranga bir Türk ailesiyle muhafazakâr bir Türk ailesini yan yana getirir (Kaplan, 2016, s. 457). Romanda “Eski kafalılık ile züppeliğin bir düellosu var gibidir. Meftun Bey ve etrafındaki tipler, Frenkler, Frenk karıları ve Levantenler. Bütün bu şımarık, züppe, maymun ruhlu tipler alafranga budalalığını; Kaşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi, kızı Edibe ve ona akıl öğreten hoca kadın da köhne, bozuk, zavallı bir eskiliği temsil eder. Bütün eserde ileri ve geri her iki tarafın bu eksiklikleri teşhir edilerek halkın şuuru önüne konulmuştur (Yücebaş, 1964, s. 44).

O gün Avrupa'ya gidip oraları tanıyan sonradan yurda dönen bu kendini beğenmiş “Alafrangalarımız Avrupa'dan memleketimize şıklık, kumar, dans, natıkaperdazlık gibi salon hünerlerinden başka bir şey getirmediler. Fakat Hüseyin Rahmi, kahramanının yalnız bu fikri sathiliği, manevi hiçliği üzerinde kalmıyor; sosyal kıymetleri allak bullak olmuş bu adamın türlü adiliklerden ve hatta hayvanlığa düşmekten kurtulamadığını anlatıyor” romanda (Berkes, 1945, s. 7-8).

Romandaki olayların tek tetikleyicisi ve ateşleyicisi Meftun'dur. Ailenin huzursuzluğa, ahlaksızlığa ve ihanetin çukurlarına düşüp darmadağın olmasına neden olan bütün kötü fikirler ve bunların aile içindeki uygulanışı Meftun'un kafasından çıkmaktadır. Çünkü Meftun alafrangalaşmak istek ve hevesiyle hiçbir ahlaki değeri tanımayan ahlaksız bir züppedir.

Meftun, Metres romanındaki Hami Bey'in, Şık'taki Şöhret Beyin başka bir örneğidir. O da Paris'e gitmiş ve tam bir ahlaksız alafranga züppe olarak geri dönmüştür. Fakat Meftun, Felatun ve Bihruz gibi kadına düşkün olmakla birlikte bazı yönleriyle onlardan ayrılan bir alafrangadır. Bunların başında para konusu gelmektedir. Örneğin O, Şöhret Bey gibi bütün

parasını metresine yedirecek kadar budala değildir. “Öncekiler, genellikle mirasyedi ve tüketici tipler oldukları halde, Meftun, alafrangalık özlemlerini gerçekleştirmek için para kazanmanın peşindedir. Ancak çalışmayı sevmeyen, emeğiyle para kazanmayı düşünmeyen bir insan olarak meşru olmayan yollara girer. Meftun’un dünyasında her şey yalan ve riya üzerine kuruludur” (Toker, 1990, s. 98). Diğer bütün Tanzimat alafranga züppe tipleri gibi “Yeniliği, ilerlemeyi bıyıkta, kostümde, bastonda ve Fransızca kelimeler paralamakta gören Meftun, eski dekor, eski insanlar, eski aile ve mahalle bünyesi karşısında tam bir manevi körlük içindedir. Bütün eski değerlerden mahrum olduğu gibi, yeni medeniyetin ve zihniyetin gerçeklerinden de habersiz, tam bir egoisttir (Berkes, 1945, s. 7).

Meftun’un kişilik olarak eski züppe tiplerinden Felatun ve Bihruz’a benzerliği olmakla birlikte onlardan ayrılan başka bir yönü de yazarın felsefesine sözcülük yapmasıdır. Yazar, fikirlerini söyletmek istediği zaman Meftun’u alafranga züppe gömleğinden soyundurup ona bir filozof gömleği giydirir. Böylece aşk, namus, ahlak hakkında toplumun genel inanç ve ahlaki değerlerine taban tabana zıt şekilde sahip olduğu düşünce ve görüşlerini alafrangalık perdesi altında aktarır.

Ama Berna Moran’a göre Meftun’un romanda yazarın sözcülüğünü yaptığı açık bir göstergesi yoktur. Çünkü yazar, diğer romanlarında yaptığı gibi, Şıvsevdi’de de Meftun’a söyleteceği fikirlerini Meftun’un bazen saçmalayan, bazen saflık yapan, ne yaptığı belli olmayan güvensiz alafranga/züppe kimliğinin arkasına saklayarak yaptırmıştır. Dolayısıyla okuyucu bu fikirlerin doğrudan doğruya yazar tarafından paylaşıldığını anlayamaz. Olsa olsa bu fikirlerin züppe Meftun’un bir saçmalıkları olduğu zehabına kapılır. Bundan dolayı Meftun roman boyunca budala züppe, çıkarını düşünen bir kişi ya da sorunların kaynağını bilen bir filozof şeklinde çelişkili karakterler olarak karşımıza çıkar. Örneğin Meftun’un “Avrupa’ya kaçtıktan sonra kendini savunmak için yazdığı mektupta açıkladığı hayat felsefesi, yani insanların bencil olduğu, kendinden daha zayıf olanı ezerek yaşadığı ve bütün bunların bir sahte adalet fikriyle düzenlendiği görüşü Gürpınar’ın hemen tüm romanlarında dile getirdiği kendi inançlarıdır (Moran, 2011, s. 142-143). Yazar bu düşünce ve inançlarını romanda Meftun’a şöyle söyletir: “İnsan daima kendinden zayıfını çiğneyip üst tabakaya tırmanmak hırs ve gayretindedir. O sahte insanlık adaleti aptallar üzerinde itaat için tertip olunmuştur. Daima, daima altta kalanın canı çıksın kaidesi hüküm sürer. Fakat bazen altta kalanlar pek bunalyorlar. Kafeslerini parçalayan vahşi hayvanlar gibi gözlerini kan bürüyor. Sahte adaletin bütün engellerini kırarak kötü idare kafesinden dışarı fırlıyorlar (Gürpınar, 2008, s. 469).

Şıapsevdi'deki aşk ilişkileri şehvet üzerine kurulu bir ilişkidir. Yazarın felsefesi gereği hiç kimse birbirine aşk ve sevgi ile bağlanmaz. İlişki ancak şehvet doyumuna erece kadar sürer. Bu ilişkinin bir alt katmanında da ihanet vardır. Evlenmeden ilişki yaşayanlar da, evlenip aile kurarak karı koca olanlar da birbirini aldatır. Bu aldatmalar ve yasak ilişkiler ortaya çıktığı zaman büyük felaketler kopar. İntiharlar, çocuk düşürmeler birbirini takip eder. “Kadın-erkek ilişkilerinin böyle sonuçlar doğurması biliyoruz ki, Gürpınar’a göre yasaların ve toplumdaki ahlak anlayışının insan tabiatına yani doğa yasalarına ters düşmesinden ötürü(dür) (Moran, 2011, s. 144). Nitekim ahlaki açıdan toplumun asla onaylamayacağı çarpık ilişkilerden olan Rebia ve Lebibe'nin sevgilileriyle sevişip onlardan hamile kalmaları ve Rebia'nın bu yasak aşkın meyvesi olan çocuğu düşürmeye kalkarken ölmesini yazar, Meftun'a normal karşılar. Suçlunun şehvetlerine yenilen bu iki kız değil insanların duygularına ve doğa yasalarına engel olan kanun ve ahlaki engellerin olduğunu Meftun'a şöyle söyler:

Bu hususta asıl incelemeye değer olan ne oğlandır, ne kız, ne de tabiat... İnsanlardır insanlar.. Bu güçlükleri hep onların yaptıkları kanunlar doğuruyor.(...) İki gönül birbirini cezbetmiş, arada kanunun ne işi var? Kanun insanlık kanununa nasıl galip gelebilir? Böyle aşk ve alâka konularında kanun araya girmeğe uğraşılıyor da o çok şiddetli, sayısız ceza maddelerine rağmen kesin bir etkisi oluyor mu? Gece gündüz işitilen, görülen bunca sevda facialarını yasaklamayı başarıyorlar mı (Gürpınar, 2008, s. 255-256)?

Yazar bununla da yetinmez sevdiği kızı gebe bırakarak terk eden bu ahlak tanımaz çapkın Bedri'yi de sözcülüğüne soyundurur. Rebia'ya yazdığı mektupta onu terk etme nedenini şöyle açıklar. “Sevda sözleşmesi tabiatın istemesiyle mümkün olur. Gereken kıvama gelince yine doğal olarak biter. Zorla sevgiye kalkışarak birtakım facialara sebep olanlar işte bu hakikati, doğa kuralını anlamamış tulumbacı kılıklı cahillerdir. Sizi de kendimi de bu topluluktan sayacak kadar küçük göremem (Gürpınar, 2008, s. 263). Yazar, Bedri'nin mektubunda yazdıklarını Meftun'a da tasdik ettirir. İlişkinin bu şekilde bitirilmesi hakkındaki düşüncelerinde Bedri'nin haklı olduğunu ve bunun normal karşılanması gerektiğini Meftun'a şöyle söyler: “Fena felsefe değil. (...) Herif ilişkiyi tarafların rızasıyla kurulan bir şirket sayıyor. Taraflardan birince bitirmek lazım gelirse feshetmek gerekir diyor. Öyle ya pek doğru. Bu da bir tür boşamak demek. Evlilikte boşamak var da aşkta niçin olmasın” (Gürpınar, 2008, s. 264)?

Meftun, kayınbiraderi Mahir'i menfaatinde kullanmak ister. Bu yüzden yabancı kadınlara ısındırmak için ona aşk dersleri verir. Meftun'dan bu dersleri alan Mahir, Madam Ferlan'a âşık olur. Böylece karısı Lebibe'den uzaklaşmaya ve ona ihanet etmeye başlar. Meftun, eniştesi Mahir'in Lebibe'ye ettiği ihaneti gördüğü zaman bunu normal karşılar ve yaptıklarını Lebibe'ye karşı şöyle itiraf eder:

Zavallı kadınlar, insaniyete karşı olan en büyük hizmetiniz tevlit iken bu vazife-i kudsiyeyi ifadan sonra itilaya bedel çoğunuz zevçlerinizin enzarında sükût ediyorsunuz. Bir kadınla erkek arasında iki buçuk senelik bir müddet-i zevciyet... Bir de çocuk... Muhabbet-i ailenin en yüksek tabakatında tayeran eden zevçlerin bâl-ı sevdasını bile yoruyor, düşürüyor, kırıyor, biçare Lebibe ekseri kadınların duçar oldukları bu nikbete uğramamak için sen hamhalat bir koca intihap ettin. Onun birçok budalalıklarına da katlandın. O bugün nazar-ı iştihasını senden çevirdi. Bir erkek ne kadar hımbıl, görgüsüz, cahil olursa olsun yine erkektir. Çiçekten çiçeğe dolaşan arı gibi bir sevk-i şedid-i tabiatla hüsnden hüsne gönül gezdirmek hiss-i reculiyetine galebe edemez... Beni affet Lebibe! Bu budala kocana diğer kadınları sevdirmek için ders-i aşk vermek, ona usul-i muvaffakiyet ve adab-ı sevda talim etmek mecburiyetindeydim (Gürpınar, 2008, s.394).

Görüldüğü üzere Meftun kesinlikle evlilik üzerine kurulan bir kadın erkek ilişkisini; diğer bir deyişle karı koca ilişkisini istememekte ve tasvip etmemektedir. Bunun yerine her iki tarafın bir birini aldattığı ihanetler üzerine kurulan çarpık bir ilişkiyi onaylamaktadır. “Roman boyu Meftun'un giderek ahlak dışı bir perspektif geliştirdiğini görürüz. Çıkarı adına kız kardeşini bile düşünmeme boyutuna gelen Meftun için başından beri belirlediği hedefe doğru yol almak ve bunun için de her yola başvurmak birinci gaye olmuştur (Dimdik, 2014, s. 137).

Meftun, hırsızlık gibi hem bireysel hem de kapsamı açısından toplumsal ahlaksızlık sayılan bir suç davranışını bile haklı göstermeye çalışır. Kayın biraderi ve aynı zamanda eniştesi olduğu Mahir'e, babası Kasım Efendi'nin kasasındaki mührü, paraları ve senetleri çaldırmak isterken alafranga züppe tipinden beklenmeyecek şekilde filozof kimliğine bürünür ve bu hırsızlığın asla ahlaksızlık olmayacağını çünkü Kasım Efendi gibi zenginlerin bunu hak ettiğini ifade eder. Bu paranın fakirlerin hakkı olduğunu söyleyen Meftun'un, yazarın yüksek felsefesinin temel görüşlerinden biri olan toplumsal adaletsizlik tezini nasıl savunduğunu romandan alıntıladığımız uzun bir bölümle gösterelim:

Sermaye ve dirayet sahibi olmağı bir «hak» adıyla yüzlerce kişiyi çalıştırıp onların mesaisinin semerelerini [emeklerinin gelirini] bir veya birkaç adamın kendi kasalarına indirmeleri usul-ü gayri adilanesi devam ettikçe bu dünya düzelmez (...) Milyonlarca liralara malik bir adam o kadar serveti nereden kazanmış Dünyada mevcut serveti nüfus başına taksim edersek her ferde büyük bir şey isabet etmiyor. Nasıl olmuş da o milyoner, o bir adam, binlerce insanı hisselerinden mahrum ederek kendi kasası derununa [içine] yahut imzası altına o kadar serveti vaz ve ithal edebilmiş? Bunu kazanç namıyla insanlardan çalmış (...) Onlar seni beni çalıştırıyorlar, bize laşey [hiç] kabilinden bir ücret vererek mesaimizin semeresini elimizden alıyorlar. (...). İşte o milyonerler benim gibi sivri akıllıları sevmezler« Çünkü ben kafadakiler, röntgen şuaı vazedilmiş gibi onların içini dışını seyredeler, hakikati bilirler. Senin gibi ahmaklar ise «Cenabı Hak ona vermiş, bana vermemiş» sözüyle iki elini böğrüne sokup otururlar (Gürpınar, 2008, s. 385-386-387).

SONUÇ

Osmanlı devleti 18. yüzyılda Avrupa'nın modernleşmesi ve ilerlemesi karşısında geri kaldığını fark ettikten sonra yenileşme hareketlerine girişir. Fakat iyi niyetle başlanmış olan bu yenileşme hareketleri Avrupa'yı görmüş, yabancı dil bilen, Avrupa hayranı bazı entelektüellerin yönlendirme çabaları sonucunda amacından saparak bir süre sonra kültürel alanda bir yıkıma dönüşmeye başlar. Modernleşmek kavramı, devlet yöneticileri, üst tabaka ve halk arasında artık bilim, akıl, teknoloji ve sanat anlamından ziyade, Avrupalı gibi giyinmek, yemek içmek, eğlenmek gibi basit hayat alışkanlıkları seviyesinde algılanmaya başlanır. Bu durum genel olarak toplumda, ailelerde ve bireylerde ahlaki yozlaşmaya neden olur. Bu yozlaşma toplum içinde kendi özünden kopuk alafranga tiplerin türemesini geciktirmez. Bu tiplerin yaşadığı ailelerde Avrupa yaşamını taklit nedeniyle bozulmalar, çarpık ilişkiler, ihanetler, mutsuzluklar ve dağılmalar birbirini izler.

Toplumun, ailelerin ve fertlerin içine düştükleri bu yozlaşmışlık edebiyata dolayısıyla romanlara da yansır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi romanlarında yanlış batılılaşma konusu eleştirel bir üslupla işlenir. Hüseyin Rahmi Gürpınar da romanlarının çoğunda bu konuyu işler. Fakat o, bu konuları mizah unsuru içinde sunar. Ayrıca Hüseyin Rahmi yanlış batılılaşmayı eleştirirken diğer yandan kendi görüş ve düşüncelerini de kahramanlarına söyleyip toplumu istediği yerlere çekmeye çalışır.

Bu konuyu ustaca ele aldığı romanlarının başında Şıpsevdi gelir. Şıpsevdi'nin kahramanı Meftun, ahlaksız züppe bir alafrangadır. O, alafrangalaşmak gayesiyle neredeyse bütün ahlaki ve manevi değerleri feda edip ayaklar altına almaktan çekinmeyen bir tiptir. Meftun'un alafrangalık aşkı ailesinin ihanetlere sürüklenip dağılmasına neden olur.

Türk romanında ele alınan batı hayranı züppe tipler alafrangadan haine doğru bir gidiş ve bir evrilme takip eder. Cumhuriyet dönemine gelindiği zaman Tanzimat dönemi romanlarının saf alafranga züppe tipleri olan Bihruz ve Felatun Beyler, Cumhuriyet döneminde artık milliyetine ihanet edecek kadar alçalıp bir vatan hainine dönüşürler. Fakat Şıpsevdi romanı tarihsel olarak Cumhuriyete yetişmediği için Meftun tipinin vatan haini olduğunu söylemek zordur. Meftun geldiği ve evrildiği çizgi itibariyle Bihruz ve Felatun Bey gibi artık saf bir Batı hayranı budalası değil, bu İslam toplumunun binlerce yıldan beri yaşayarak getirdiği; dem ve damarlarına işlettiği milli, manevi ve ahlaki değerlerini sorgulayacak kadar ahlaksızlığın dibini görmüş; ne yaptığını bilmeyen, bütün ahlaksız davranışları normal karşılayacak kadar yozlaşmış bir tiptir. Ahlaki değerlerini yozlaştırmasıyla ve bu değerleri hiçe saymakla aslında o da içinden çıktığı toplumun inandığı bu değerlere bir bakıma ihanet etmiş sayılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, K. (2014). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri*. İnkilâp Kitabevi.
- Arslan, N. (2007). *Türk romanının oluşumu dış gerçeklik açısından bir inceleme*. Phoenix Yayınevi.
- Berkes, N. (1945). Hüseyin Rahmi'nin sosyal görüşleri. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt III*. Sayı (3) den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cebeci, D. (2017). *Tanzimat ve Türk ailesi*. Panama Yayınları.
- Çetin, N. (2007). *II. Meşrutiyet dönemi türk edebiyatı*. Haz. Çetişli, İ. & Çetin, N., & Doğan, A., & Gür, A., & Demir, Ş., & Karataş C. Akçağ Yayınları.
- Çıkla, S. (2004). *Kültür değişimleri ve Servet-i Fünûn romanı*. Akçağ Yayınları.
- Dimdik, P. (2014). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında kadın-erkek ilişkisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul.
- Enginün, İ. (2018). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. Dergâh Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2008). *Şıpsevdi*. Everest Yayınları.

- Gürsoy, B. A. (2015). 19. Yüzyıl Türk Romanında yanlış batılılaşma. *Aydın Türklük Dergisi Yıl: 1 Sayı: (1)*, 47-56.
- Haspolat, F. (2006). *Çağdaşlık ve Batılılaşma sevdası*. Ahlat Kültür Sanat ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (2016). *Türk Edebiyatı üzerinde araştırmalar I*. Dergâh Yayınları.
- Kavcar, C. (2016). *Batılılaşma açısından Servet-i Fünûn romanı*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Köse, S. (2015). *Genetiğiyle oynanmış kavramlar ve aile medeniyetinin sonu*. Mehir Vakfı Yayınları.
- Moran, B. (2011). *Türk romanına eleştirel bir bakış I*. İletişim Yayınları.
- Naci, F. (2017). *Yüzyılın 100 Türk romanı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okay, O. (2005). *Batılılaşma devri türk edebiyatı*. Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma yolunda*. İnkılâp Kitabevi.
- Özakupınar, Y. (2015). *Kültür değişmeleri ve batılılaşma meselesi*. Ötüken Neşriyat.
- Sevinçli, E. (1990). *Hüseyin Rahmi Gürpınar yaşamı sanatı kişiliği*. Arba Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19 uncu Asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tanrıninkulu, A. (1998). *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. Toker Yayınları.
- Toker, Ş. (1990). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında alafranga tipler*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Uslu kaya, B. (2017). *Türk romanında safderun alafranga, ahlaksız züppe, kötücül, entelektüel*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- Yetkin, A. (2011). II. Meşrutiyet Dönemi'nde toplumsal ahlâk bunalımı: fuhuş meselesi. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: (6), 21-54.
- Yücebaş, H. (1964). *Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri.